

ЗАПОЗИЧЕННЯ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ ДЛЯ УДОСКОНАЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ СУДІВ ВИЩОГО СУДУ З ПИТАНЬ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

BORROWING FOREIGN EXPERIENCE TO IMPROVE THE ADMINISTRATIVE AND LEGAL STATUS OF THE SUPREME COURT IN INTELLECTUAL PROPERTY ISSUES

Шунько М.Г., аспірант кафедри адміністративного, господарського права та фінансово-економічної безпеки

Навчально-науковий інститут права Сумського державного університету

Стаття присвячена важливій та актуальній темі – характеристиці зарубіжного досвіду, що може бути використаний для вдосконалення правового статусу суддів Вищого суду з питань інтелектуальної власності. Важливо зазначити, що система спеціалізованих судів у різних державах є різною. Загалом у даний час спеціалізовані суди, що утворюються в судових системах світу, можна умовно розділити на дві групи. Перша група представлена широкою системою спеціалізованих судів. Другу групу утворюють малопоширені спеціалізовані судові органи. Дані суди зустрічаються в світовій судовій практиці не так часто. До них можна віднести Суд по житлових справах в Норвегії, Суд рентного контролю в Республіці Кіпр, Виборчий суд в Бразилії, суди по земельних справах в Туреччині і Фінляндії, податкові суди в Таїланді, США і Венесуелі, Суд з соціальних питань в Німеччині, Суд по маркетингу в Фінляндії, транспортні суди в Туреччині, суди по розгляду подій на море в Австралії тощо.

На думку авторів, для підкреслення ключових позитивних рис, які у свою чергу будуть корисними для вітчизняної системи спеціалізованих судів в цілому та Вищого суду з питань інтелектуальної власності зокрема, доцільно вивчити досвід саме тих держав, де функціонують спеціалізовані суди, що є аналогічними українським спеціалізованим судам.

У якості висновку наголошено, що запозичення зарубіжного досвіду для удосконалення адміністративно-правового статусу судів Вищого суду з питань інтелектуальної власності в Україні є надзвичайно важливим, адже здатне всебічно покращити правовий статус судів цього суду. Зокрема, на нашу думку, враховуючи позитивний досвід Німеччини у контексті функціонування Федерального патентного суду, доцільно доповнити перелік обов'язкових імперативних вимог до кандидата на посаду судді Вищого спеціалізованого суду з питань інтелектуальної власності, вимогою щодо обов'язковості наявності практичного досвіду у сфері права інтелектуальної власності. Спираючись до досвід Японії доцільно підвищити віковий ценз для кандидатів на посаду судді Вищих спеціалізованих судів України до 40 років, що у свою чергу забезпечить більшу виваженість судових рішень, які будуть обґрунтовані не лише законом, а й життєвим досвідом.

Ключові слова: зарубіжний досвід, Вищі спеціалізовані суди, суддя, Вищий суд з питань інтелектуальної власності, удосконалення правового статусу.

The article is devoted to an important and relevant topic – the characteristics of foreign experience, which can be used to improve the legal status of judges of the Supreme Court on intellectual property issues. It is important to note that the system of specialized courts in different states is different. In general, at present, the specialized courts formed in the judicial systems of the world can be conditionally divided into two groups. The first group is represented by a wide system of specialized courts. The second group consists of uncommon specialized judicial bodies. These courts are not so common in world judicial practice. These include the Housing Court in Norway, the Rent Control Court in the Republic of Cyprus, the Electoral Court in Brazil, land dispute courts in Turkey and Finland, tax courts in Thailand, the USA and Venezuela, the Social Court in Germany, the Court of marketing in Finland, transport courts in Turkey, maritime incident courts in Australia, etc.

According to the authors, to emphasize the key positive features, which in turn will be useful for the domestic system of specialized courts in general and the High Court on Intellectual Property in particular, it is advisable to study the experience of those countries where specialized courts, which are similar to Ukrainian specialized courts, operate.

As a conclusion, it is emphasized that borrowing foreign experience to improve the administrative and legal status of the courts of the Supreme Court on Intellectual Property in Ukraine is extremely important, because it can comprehensively improve the legal status of the courts of this court. In particular, in our opinion, taking into account the positive experience of Germany in the context of the functioning of the Federal Patent Court, it is expedient to supplement the list of mandatory imperative requirements for a candidate for the position of judge of the Higher Specialized Court on Intellectual Property with a requirement to have practical experience in the field of intellectual property law property. Based on the experience of Japan, it is expedient to raise the age limit for candidates for the position of judge of the Higher Specialized Courts of Ukraine to 40 years, which in turn will ensure more balanced court decisions, which will be based not only on the law, but also on life experience.

Key words: foreign experience, higher specialized courts, judge, higher court on intellectual property issues, improvement of legal status.

Важливо зазначити, що система спеціалізованих судів у різних державах є різною. Загалом у даний час спеціалізовані суди, що утворюються в судових системах світу, можна умовно розділити на дві групи. Перша група представлена широкою системою спеціалізованих судів. По-перше, суди у справах неповнолітніх. Даний вид судів зустрічається досить часто. Вони розглядають справи про злочини і правопорушення, скоєні підлітками (неповнолітніми), а також злочини проти дітей і підлітків. Такі суди успішно функціонують у багатьох країнах – Австралії, Республіці Бангладеш, Бельгії, Італії, Сальвадорі, Венесуелі, Португалії та інших. При цьому суди у справах неповнолітніх можуть діяти як незалежно, так і в рамках системи загальних судів, як у Німеччині чи Греції.

По-друге, суди з трудових спорів (промислові суди). До компетенції даних судових органів належить вирішення конфліктів між працівниками та підприємцями – роботодавцями з питань оплати праці, надання

відпусток, звільнення, а також конфліктів між профспілками і об'єднаннями роботодавців про правомірність страйки та інші питання. Такі суди діють в Австрії, Бразилії, Німеччині, на Кіпрі, в Малі, Норвегії, Таїланді, Кенії, Великобританії, ОАЕ та інших країнах. Дані суди можуть функціонувати в рамках системи загальних судів (наприклад в Кенії), а також в системі арбітражних судів (наприклад в Китаї).

По-третє, адміністративні суди, які розглядають скарги на рішення і дії органів державної влади та місцевого самоврядування, зловживання владою, які заподіяли шкоду громадянинові, а також спори між органами місцевого самоврядування. Дані суди можуть входити в систему загальних судів. Подібні судові органи діють в Австрії, Фінляндії, Німеччині, Франції, Великобританії, Пакистані, Індонезії та інших країнах.

По-четверте, військові суди, що розглядають справи про злочини військовослужбовців. Їх можна назвати спе-

ціалізованими з великою часткою умовності. Такі суди функціонують у багатьох країнах – Бразилії, Туреччині, Тунісі, Росії, В'єтнамі, Великобританії, Франції, Пакистані, Індонезії, Лаосі, Азербайджані та інших. При цьому військові суди можуть діяти як самостійні спеціалізовані судові органи (наприклад в Китаї, Кореї, Колумбії), а також входити в систему загальних судів (наприклад в Росії, В'єтнамі).

По-п'яте, сімейні суди. Ці судові органи вирішують спори між подружжям або колишнім подружжям, між батьками і дітьми як майнового, так і немайнового характеру, в окремих випадках можуть розглядати справи про спадкування та опіку. Такі суди діють в Португалії, Сальвадорі, Австралії, Таїланді, Кореї, на Кіпрі.

Другу групу утворюють малопоширені спеціалізовані судові органи. Дані суди зустрічаються в світовій судовій практиці не так часто. До них можна віднести Суд по житлових справах в Норвегії, Суд рентного контролю в Республіці Кіпр, Вибірчий суд в Бразилії, суди по земельних спорах в Туреччині і Фінляндії, податкові суди в Таїланді, США і Венесуелі, Суд з соціальних питань в Німеччині, Суд по маркетингу в Фінляндії, транспортні суди в Туреччині, суди по розгляду подій на море в Австралії тощо [1].

На нашу думку, для підкреслення ключових позитивних рис, які у свою чергу будуть корисними для вітчизняної системи спеціалізованих судів в цілому та Вищого суду з питань інтелектуальної власності зокрема, доцільно вивчити досвід саме тих держав, де функціонують спеціалізовані суди, що є аналогічними українським спеціалізованим судам.

Стосовно зарубіжного досвіду адміністративно-правового регулювання правового статусу судів ІР судів, то, як свідчить успішний європейський досвід організації та діяльності судів у сфері інтелектуальної власності, кожна держава застосовує свій підхід до визначення судової спеціалізації у галузі захисту прав інтелектуальної власності [2, с. 39–44]. Позиція цих судів у судовій системі, вимоги до суддів та категорії справ, які розглядаються цими судами в кожній країні, мають свої відмінності, враховуючи національну специфіку кожної країни [3, с. 151]. Досвід показує, що особливо в країнах, де суди, палати чи підрозділи з розгляду спорів є окремими, інвестиційна привабливість країни зростає, а судова практика стандартизується, що допомагає передбачити рішення суду щодо наступного спору в цій галузі [4]. За кордоном створення Вищого суду з питань інтелектуальної власності (Патентного суду) випливає з ряду суперечок щодо інтелектуальної власності як між приватними компаніями, так і між корпораціями та федеральними агентствами з інтелектуальної власності. Організація інтелектуального (патентного) суду залежить від спеціалізації кожного судді суду, який має відповідну технічну та юридичну підготовку [5].

У Швейцарії, Німеччині, Японії, Австрії, Франції, Мексиці, Португалії, Кореї, Таїланді, Великобританії та інших країнах існують спеціалізовані судові органи з питань інтелектуальної власності, і досвід таких установ надзвичайно корисний для України у зв'язку із створенням Вищого суду з питань інтелектуальної власності в нашій країні. У Франції справи про інтелектуальну власність розглядаються у вищому суді, але їх можна розглядати у дев'яти окружних судах у спеціалізованих палатах, що, на нашу думку, відповідає принципу територіальності. Випадки незаконного привласнення ноу-хау розглядаються господарськими судам [6, с. 168].

Процес судового захисту спорів щодо інтелектуальної власності суттєво відрізняється у Франції та Україні. Тому справи цієї категорії, як правило, розглядає вищий суд – Tribunal de Grande Instance. Водночас певні категорії спорів, пов'язаних з інтелектуальною власністю, можуть розглядатися в судах нижчих інстанцій. Зокрема, Паризький окружний суд має право розглядати патентні суперечки.

Цікаво відзначити, що суперечки про порушення прав інтелектуальної власності можуть розглядатися як за місцем заподіяння шкоди, так і під час реєстрації відповідача, як це передбачено французьким Кодексом інтелектуальної власності [7].

До вступу на посаду судді у Франції приносять присягу. Судді виконують обов'язки на умовах неповного робочого часу. Вони отримують винагороду в порядку, встановленому законодавством. Цікавим є положення про те, що судді вправі здійснювати іншу професійну діяльність одночасно з виконанням судових обов'язків за умови, що така діяльність не завдає шкоди їх гідності і незалежності. При цьому особи, які займаються вільною професійною діяльністю в судово-правовій сфері, регульованій законодавчими або постановами нормативними правовими актами, не можуть виконувати судові обов'язки на території округу суду великої інстанції, де вони здійснюють таку діяльність; не можуть займатися будь-якою професійною діяльністю в межах юрисдикції місцевого суду, в який вони призначені. Крім того, судді місцевих судів не вправі одночасно виконувати обов'язки державного службовця, за винятком посади професора і доцента у вищому навчальному закладі [8, с. 111].

У Німеччині був створений Федеральний патентний суд як вищий федеральний суд з питань охорони промислової власності. Він працює з 1 липня 1961 р. Спеціальна юрисдикція Федерального патентного суду була встановлена після укладення Європейської патентної конвенції 1973 року та діяльності Європейської патентної організації з 1978 року. Тому Федеральний патентний суд був зобов'язаний виносити рішення щодо суперечок про недійсність європейських патентів, що були дійсними на території Німеччини [9, с. 130]. Зараз цей суд не займається питанням порушення – він має дві основні функції: перша та основна функція – розгляд скарг на рішення Німецького патентного відомства щодо заявок на патенти та реєстрації торгових марок; друге – розгляд скарг щодо дійсності патентів. Цей суд характеризується колегіальним процесом. У Німеччині після видачі патенту на нього можна оскаржити лише Федеральний патентний суд та (за апеляцією) Федеральний суд. Під час провадження у справі про порушення патенту суддя повинен надати патент. Він може порушити провадження у справі про порушення, лише, якщо, на його думку, патент може бути визнаний недійсним [10, с. 67–68].

Федеральний патентний суд має у штаті близько 120 суддів. Більше половини з них мають наукову чи технічну університетську освіту, а тому «технічно» підготовлені. Це, у свою чергу, дає змогу мати повне та всебічне розуміння протоколу справи без додаткових призначень на іспит. Ці судді мають чітку спеціалізацію і працюють у 27 сенатах – справами про торгові марки та сорти рослин займаються різні судді відповідно до їх спеціалізації [11].

У Великобританії (а саме в Англії та Уельсі, оскільки саме тут має місце більшість суперечок щодо інтелектуальної власності) існує два рівні судового розгляду. Розгляд справи Високим судом, до якого входять Патентний суд та Патентний суд графства. Патентні суди графств були створені відповідно до Закону Великобританії про авторські права, промислові зразки та патенти 1988 року як альтернативу патентному суду, який діяв у складі Високого суду. Юрисдикція патентних судів графств поширюється на всю країну. Судові спори в окружних патентних судах ефективніші та дешевші, ніж у патентному суді. Тісна співпраця між Патентним відомством, Патентними судами округу та Патентним судом забезпечує високу ефективність британської судової влади [12, с. 30].

Основна різниця між ними полягає в розмірі позову – якщо сума не перевищує 50 000 фунтів стерлінгів, справу буде розглядати суд графства, тож процедура розгляду останнього набагато дешевша. На відміну від експертної

перевірки патентного суду, патентний суд графства розглядає справи у кількості одного судді, хоча у випадку необхідності дозволяється мати заступників судді [13, с. 80].

До юрисдикції суду з питань інтелектуальної власності, який бере участь у провадженні, входять справи, пов'язані зі спорами щодо інтелектуальної власності, зокрема: патенти, авторські права, зареєстровані торгові марки, корисні моделі та інші права інтелектуальної власності [14].

Історично склалося так, що суддями стають вихідці з барристерів. Чи не буде великої помилки сказати, що практично всі англійські судді – колишні барристери. Отже, професійний суддівський корпус в англійській правовій системі формувався і продовжує формуватися за рахунок нечисленної (9000 осіб) професійної групи барристерів. Щоб претендувати на призначення суддею, барристер повинен мати стаж практичної адвокатури від семи до десяти років. Як результат, середній вік англійських суддів значно перевищує середній вік їхніх колег в інших європейських країнах.

Починаючи з 1970-х років ХХ століття судовий корпус відкрив свої двері і для соліситерів, чисельність яких значно більше барристерів (близько 70 000). Однак до теперішнього часу соліситери серед суддів залишаються великою рідкістю – як правило, на нижчих судових посадах. Закон «Про суди і юридичні послуги» 1990 року (Courts and Legal Services Act) дозволив соліситерам виступати у вищих судах, крім палати лордів, при дотриманні певних вимог. Однак кількість таких дозволів зростає повільно. Те ж стосується призначення суддями з соліситерів. У 2001 році тільки двоє з 107 отримали призначення суддів Високого суду правосуддя і 81 з 565 отримали призначення окружних суддів були з соліситерів. Кадровий склад і методи призначення суддів в англійській правовій системі продовжують викликати критику в суспільстві. Згідно з опитуваннями 65 % респондентів впевнені, що судді погано уявляють, як і чим живуть звичайні громадяни.

Що стосується професійної підготовки і перепідготовки суддів, то справи тут йдуть ще гірше. До 1979 року професійна підготовка і підвищення кваліфікації суддів взагалі не практикувалися. До недавнього часу в професійному середовищі переважала думка, що навчання суддів не тільки не обов'язково, але й шкідливо, оскільки загрожує їх незалежності. З 1979 року навчанням і підвищенням кваліфікації суддів займається спеціально створений Судова навчальна рада. В якості обов'язкової програми передбачені чотириденні курси для осіб, які вперше вступили на посаду суддів, після чого вони прикріплюються до досвідченим суддям для десятиденного стажування [15].

У Японії створено Вищий та Високий суд з інтелектуальної власності, який спеціалізується виключно на інтелектуальній власності, а в шести окружних (райони Токіо та Осака) та в одній з інших інстанцій (Осака) в Японії існують окремі колеги, які займаються інтелектуальними правами. Вищий Суд здійснює прийняття рішень щодо касацій та нагляду, діє як суд першої інстанції щодо висунення позову проти Японського патентного агентства та у випадках, якщо сума позову (незалежно від його предметів) перевищує 1,4 мільйона йен. Вищий суд розглядає справи щодо захисту як промислової власності, так і авторських та суміжних прав [16].

Високий суд з інтелектуальної власності був створений у 2005 році в рамках Програми розвитку інтелектуальної власності. Цей суд є підрозділом Вищого суду Токіо. Високий суд з інтелектуальної власності відповідає за: 1) скарги на рішення Патентного відомства щодо патентів, прав на корисні моделі, прав на дизайн та товарних знаків; 2) скарги на рішення окружних судів Токіо та Осаки щодо патентів, корисних моделей, прав на топографію

інтегральних мікросхем та авторських прав на програмне забезпечення (порушення норм, вимоги про відшкодування збитків).

Окружні суди, наділені виключною галузевою компетенцією, вони мають спеціалізовані секції досвідчених суддів (чотири в Токіо та дві в Осаці). Апеляції на рішення обох судів подаватимуться до Високого суду з інтелектуальної власності. Спори щодо товарних знаків, прав на дизайн, прав на користування, авторських прав (крім програмних продуктів) та комерційної таємниці передаються до вищих судів, які є компетентними для конкретного окружного суду. Наприклад, якщо апеляція оскаржується на рішення Токійського вищого суду, апеляція розглядається Високим судом з інтелектуальної власності.

Суд, як правило, заслуховує трьох суддів, а у випадках, коли протягом короткого періоду потрібен єдиний висновок суду, він складається з п'яти суддів. Особливістю Високого суду з питань інтелектуальної власності є наявність групи технічних радників, які підтримують суд у роз'ясненні технічних аспектів. Технічні радники призначаються Високим судом за сумісництвом, до складу якого входять експерти, науковці та дослідники, що мають досвід роботи в різних галузях науки [17, с. 907].

Усі майбутні судді в Японії повинні навчатися на юридичних факультетах, де з 4 років навчання приблизно 2 роки студенти вивчають загальноосвітні предмети, щоб потім зупинитися на правових дисциплінах. Їх вчать проводити аналіз конкретних справ, вони займаються вивченням правової системи – суміші цивільного, загального права і японських традицій. Студенти отримують правові знання, які необхідні як для бізнесу, так і для державної служби. Випускникам, які планують стати адвокатами, прокурорами або суддями, необхідно здати національний правовий іспит, щоб вступити в Правовий науково-дослідний інститут. Іспит проводять раз на рік, і його витримують приблизно 700 осіб з 35 000 кандидатів. Претенденти, які успішно пройшли випробування, проходять навчання в Правовому науково-дослідному інституті 8 місяців, потім проходять стажування протягом 1 року 4 місяців в якості судді. Кандидатів, які бажають зайняти пост судді після навчання, відокремлюють від решти стажистів. Вони повинні пройти більш інтенсивний курс навчання, оскільки суддів в Японії вважають особливою групою державних службовців, які мають високий рівень професіоналізму. Найбільш старанні студенти отримують можливість почати працювати в якості помічників судді. Помічник судді, який відпрацював на посаді 5 років, має право здійснювати повноваження судді. Після 10 років роботи, у віці близько 40 років, помічника призначають на посаду судді, він займає місце праворуч від головуючого або здійснює повноваження одноосібно. Теоретично громадянина можуть призначити на суддівську посаду після 10 років роботи в якості державного обвинувача, практикуючого юриста або викладача правових дисциплін, але на практиці суддями призначають лише помічників суддів, які відпрацювали 10 років. Максимальний вік перебування на посаді для суддів нижчестоящих судів – 65 років [18].

Підсумовуючи, хотіли б наголосити на тому, що запозичення зарубіжного досвіду для удосконалення адміністративно-правового статусу судів Вищого суду з питань інтелектуальної власності в Україні є надзвичайно важливим, адже здатне всебічно покращити правовий статус судів цього суду. Зокрема, на нашу думку, враховуючи позитивний досвід Німеччини у контексті функціонування Федерального патентного суду, доцільно доповнити перелік обов'язкових імперативних вимог до кандидата на посаду судді Вищого спеціалізованого суду з питань інтелектуальної власності, вимогою щодо обов'язковості наявності практичного досвіду у сфері права інтелектуальної власності. Спираючись до досвід Японії доцільно підвищити віковий ценз для кандидатів на посаду судді

Вищих спеціалізованих судів України до 40 років, що рішення, які будуть обґрунтовані не лише законом, а й життєвою своєю чергу забезпечить більшу виваженість судових судових досвідом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кистринова О. В. Специализированные суды: опыт зарубежных стран. URL: <https://wiselawyer.ru/poleznoe/86235-specializirovannye-sudy-opyt-rossii-zarubezhnykh-stran> (дата звернення: 27.06.2022).
2. Коваль І. Щодо правового статусу Вищого суду з питань інтелектуальної власності. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2016. № 5. С. 39–44.
3. Петришак М. Я. ІП-Суд: інструментарій захисту адвокатом інтелектуальної власності. *Право та інноваційне суспільство*. 2020. № 2 (15). С. 149–153.
4. Вакарева К. О. Досвід зарубіжних країн щодо особливостей функціонування спеціалізованих судових органів щодо захисту інтелектуальної власності в контексті створення вищого суду з питань інтелектуальної власності в Україні. URL: <http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-2886/> (дата звернення: 28.06.2022).
5. Воловик С. В. Європейський досвід організації та діяльності іп-суду та можливості його використання в Україні. Реформування правової системи в контексті євроінтеграційних процесів : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Суми, 21–22 трав. 2020 р.). Суми : Сумський державний університет. 2020. Ч. 2. С. 223–226.
6. Блажівська О. Аналіз судових систем інтелектуальної власності Франції, США, Німеччини та України, перспективи створення Вищого суду з питань інтелектуальної власності в Україні. *Право України*. 2016. № 11. С. 167–174.
7. Code de la propriété intellectuelle. Version consolidée au 31 mai 2020. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGITEXT000006069414> (date of Appeal: 05.07.2022).
8. Соловьев А. А. Особенности правового статуса местных судей французской республики. *Вестник МГЮА*. 2015. № 9. С. 109–113.
9. Данилюк А. Перспективи запровадження в Україні патентної юстиції. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2014. № 6. С. 126–132.
10. Андрощук Г. А. Защита интеллектуальной собственности в Германии: экономико-правовой аспект. *Наука та інновації*. 2010. № 3 (6). С. 66–83.
11. ІП-суд в Україні – на порозі провала или успеха? Crane IP Law Firm : веб-сайт. URL: <https://craneip.com/ru/ip-sud-v-ukraine-na-poroge-provala-ili-uspeha/> (дата звернення: 10.06.2022).
12. Галятин М. Проблеми створення патентного суду України. *Юридична Україна*. 2003. № 5. С. 30–37.
13. Данилюк А. І. Цивільно-правовий захист суб'єктивних цивільних прав інтелектуальної власності судом : дис. канд. юр. наук: 12.00.03 / Данилюк Андрій Ігорович. Київ, 2016. 231 с.
14. Intellectual Property Enterprise Court. URL: <https://www.gov.uk/courts-tribunals/intellectualproperty-enterprise-court> (date of Appeal: 04.07.2022).
15. Назначение судьями в Великобритании. *Правовая система Великобритании* : веб-сайт. URL: <https://isfic.info/greatbrit/romanov30.htm> (дата звернення: 12.06.2022).
16. Казарян А. В. Специализированные суды по интеллектуальным правам. URL: <http://ipcmagazine.ru/legal-issues/specialized-courts-for-intellectual-property-rights> (дата звернення: 22.06.2022).
17. Чурсина Т. И. Судебная система Японии. *Журнал зарубежного законодательства и сравнительного правоведения*. 2013. № 5. С. 905–909.
18. Кто может стать судьей в Японии? ПОРТАЛ ZASUDILI : веб-сайт. URL: https://zasudili.ru/news/eto-interesno_kto-mozhet-stat-sudey-v-yaponii/ (дата звернення: 03.07.2022).